

Vásártér

(részletek)

Ha a körülmények büntetni akarnak, ha elakadok az írással, úgy érzem, ki kell mennem a temetőbe. Nem virággal, nem kegyeleti szándékkal, inkább olyan útszélre szorult kérdésekkel, amelyekre csak az elköltözöttek tudhatnák a választ. A holtak közelébe készülök, mégis ismerős helyre, ahol boldog gyermekkorom idején szinte naponta megfordultam. A tenyeremben volt az újlaki temető minden gyalogútja, minden parcellája, ismerősöm minden nevezetesebb sírjel, iskoláskorom óta pedig már számon tartottam a halál által felírt neveket is.

Mindjárt a bejáratától balra tekintélyes öntöttvas síremlék fogad. Négyzetes formájú, vaskos, akár egy természetes komód. Fedőlapja közepén kisebb magasítás oldja a sík egyhangúságát, ez szolgáltatott egy másodlagos talapzatot a rá állított, magasba törő vaskeresztnek. A kereszt, a feltámadás jelképe most ott hever az emlékmű tövében, már örökre le-törve. A peremeket körbefutó cifra mintázat is lepergett róla, s jó, ha emlékeztetőnek megmaradt belőle egy-két kisebb szakasz. Apránként hullatta el öntöttvas betűit is, így már csak az emlékezet tudja, hogy a sír 1851-ben elhunyt tulajdonosát Vachter Józsefnőnek hívták valaha. Ránduljon meg legalább a szemöldök e szokatlan névalakra, mert a nyelvtörténet ilyen szintű tettenérése egyre ritkább pillanat. Józsefnőnek hosszú időre szóló, háborítatlan nyugalmat szánhattak szerettei, legalábbis ezt jelzi a darabjaira töredező, de a sír körül még mindig függőleges, öntött neogót vaskerítés. Mögötte hasonló formájú emlékjel állt, ugyanannak a vasöntödének a terméke, kissé balra pedig egy laposabb testű műtárgy, szintén magasba emelt kereszttel. De szegecsei elfáradtak, elengedtek, így elemeire hullott mind a kettő. Látható még a bejárat környékén néhány csipkeszerűen áttört díszítésű vaskereszt. Többnyire egy csúcsával a betonba állított címerpajzsból nőtt ki valamennyi, azon szerepeltek az elhunyt ma már olvashatatlan adatai. Am ezeknek sem sok maradt hátra, tőben roppannak meg rendszerint, s ahol észlelhető még a sírdomb, rajta vagy vele párhuzamosan fekszenek. Nem háborgatja őket senki sem, mert errefelé a fémhulladék-gyűjtés ügynökei is respektálják a halál hatáskörébe tartozó tárgyakat.

A bejárat útszakasz közepe táján áll a római katolikusok központi fészülete. A felekezetbeliek itt állnak meg keresztet vetni, egy rövid imára, de az istenábrázolástól tartóz-

VÁRI FABIÁN LÁSZLÓ (1951) Váriban (Ukrajna) élő író, műfordító, néprajzkutató.

kodó kálvinista is levett kalappal halad el előtte. A kápolnához érve kétfelé válik az út, és gyűrűként öleli körbe a hétszáz évesnek mondott temetőt. Ha jobbra indulok, néhány lépés után a nagy, öreg szomorúfűzfához érek, amely mindig megadóan tűrte, hogy csíntalan gyerekek rángassák, cibálják, hintaként használják földre nyúló, hosszú hajkoronáját. Ha balra terel pillanatnyi hangulatom, néhány lépéssel korán elhunyt unokatestvérem és keresztaám közös síremlékéhez jutok. Egész alakos, műköből öntött angyalszobor őrködik a csendes kápolnának nevezett sírhant fölött, ahol a felirat szerint „jó édesapánk és drága Gézánk várják a feltámadást”. Tízéves lehettem, unokabátyám pedig tizenhat, amikor megölte az áram. Hogy Géza volt a neve, csak a koporsó feliratából tudtam meg, hisz nővérei szemszögéből Öcsinek hívta mindenki. Hirtelen jött halálába belerokkant a család. Az életerővel és ambícióval teli, hentesboltot üzemeltető apa idegileg és testileg összeroppanva másfél év múlva elment egyetlen fia után.

De itt nyugszanak családunk Harsányi, Puskás, Mikola nevű tagjai, s most már egyre többen a Fábriánok is. A sort kedves és üdészép unokanővérem, Böske nyitotta meg. Balog Böske, a Zsuzsika néném lánya képtelen volt már részeges, durva és féltékeny természetű urával egy fedél alatt élni, így a halálba menekült 1965-ben, harmincévesen. Mindjárt mellette Nagymama és Nagyapa nyugszanak, akik mindketten katonaságom idején, 73 őszén, illetve 74 tavaszán váltottak lakóhelyet.

Haláluk után húsz évvel majd a Magyar Televízió portréfilmet készít rólam Szülőföldem című sorozatában. A rendező, a szüleimmel való ismeretség végett újlaki házunkat is felkeresi. A negyedórás beszélgetés során apám egyszerre izgatott és boldog, láthatóan megvan a fiával elégedve. Amikor esztendő jártával VHS kazettáról lejátszom neki a filmet, ketten ülünk csak a szoba félhomályában. A temetői jelenetben nagyszüleim síremlékének betonperemén ülök, s felsőmmel fejfájuknak dőlve, emlékezetből mondom Mikor a gyerek... kezdetű versemet. Apám már az első mondatokra nyugtalanná válik, mozgolódni kezd a fotelben, keze izgatottan keresi az enyémet. Arra gondolok, hogy meg akarja szorítani, s ezzel a szándékkal nyújtom kezemet. Viszonozza kézzsorításomat, de valójában nem ezt akarta. Most már a csuklóm ragadja meg, és kezemet homloka felé irányítva, ujjaimat egyenesen könnyekkel színültig telt szemgödrébe tereli. Így adja tudtomra, hogy ő, aki sohasem hitt eléggé alkotói képességeimben, most eljutott a katarzis állapotába. Ő persze ezt nem így mondaná, az ő lelkében most csak az érzelmek tülekednek. A lényeg, hogy ennél nagyobb elismerést sem addig, sem azt követően nem kaptam tőle.

2003 decembere óta már itt fekszik ő is. Zsuzsika nővére, aki legalább negyedszázaddal előzte meg a halálban, szorosán a szülők mellé temetkezett, így az én apám kénytelen volt szélre húzódní. Igaz, hogy ezt a hézagot jó előre kinézte magának, s rá való igényét nekem be is jelentette, tudván tudva, hogy balja felől már szintén foglalt a hely. Anyám ellenvetés nélkül vette tudomásul a kirekesztést, nem rendezett belőle ügyet. Végül is szent a föld mindenütt – mondogatta.

És itt, ebben a sorban nyugszik Pista bátyám, apám öccse, akinek az évek tekintetében annyi sem adatott a földön, mint testvérének. Amikor apám utolsó óráihoz ért, az ősök szellemei őt szemelték ki a feladatra, hogy a lelket átvezesse a túlvilágra. Magam hallottam tisztán, érthetően, hogy őt szólongatta, Pistát emlegette apám, s az élet és halál

közi átmenet állapotában bizonyára látta is, mert a párnán megemelkedve, két erőtlen kezét kinyújtotta felé.

Hát igen. Ma már az én halottaim is lakják azt a temetőt, amely gyermekségem idején számomra még csak a csend, a nyugalom és egy kicsit a titokzatosság színtere volt. Ha az unokáim megkérdeznék tőlem, hogy 6-7 évesen mit kerestem ott naponta, nehezen tudnék nekik olyan választ adni, amelyre rábólintanának. Ha azzal kezdeném, hogy március közepétől csak az ibolyák után jártam, még talán megértenék, mert ők is szeretik, és ahogy dukál, le is szagattják a virágot. De hát naponta, két héten át? Ehhez már egy nehezen értelmezhető, ám tiszta gyermeki vonzódásnak kellett kialakulnia bennem a virág iránt. A vonzalom a virágzási ideny végével csendesedett ugyan, de a következő tavasszal újult erővel jelentkezett. A mai gyermekek szemében, akiket az egyre tökéletesebb kommunikációs eszközök egyre inkább elidegenítenek a természettől, ez a történet figyelmet sem érdemel. Próbálkozzunk akkor mással.

Volt úgy, hogy rajzfüzettel, ceruzával mentem a temetőbe. Leültem egy sír betonperemére, s rajzolni kezdtem a kápolna kör alakú épületét, félgömb formájú kupoláját vagy az érdekesebb sírjeleket. Úgy ültem oda, hogy fogalmam sem volt a perspektíváról, ennek ellenére nagyon törtem magam, hogy rajzaimmal a térbeliség látszatát keltsem. Áruljam el, hogy akkor még festőművész akartam lenni, holott apám építészmérnöknek szánt? Hogy miért? Nem tudom, sohasem indokolta, de mai eszemmel azt hiszem, a mérnöki állás az ő szemében akkor a biztos egzisztencia egyik lehetséges szinonimája volt.

A négyzetes alaprajzú temető három oldala valamikor a helyőrségi laktanyával volt határos. A katonák, ha bármi dolguk akad a civil lakossággal, a kerítés hézagain át közlekednek. Ezeken a réseken szoktam bámészkodni én is, ha a kaszárnyák lakói a tornaszereken gyakorolnak, vagy az őrmesterek alaki kiképzést tartanak. Csakhogy odabentről is figyelnek, így a bámészkodót is észre szokták venni. Mi tudtuk, hogy a katonák többnyire baráti szándékkal állnak szóba a kíváncsiskodó gyerekekkel. Engem is megszólított egy atlétatrikós szőke legény, egy lemergi fiú. Már beszéltem egy kicsit oroszul. Meg tudtam mondani a nevemet, hányadik osztályba járok, tudtam valamit mondani a családról. Az ő nevére már nem emlékszem, de leguggolt hozzám, és arra kért, hogy maradjak ott még néhány percig. Csak elsiet a kaszárnyába – mondja –, de jön hamarosan, várjam meg. Tíz percnél többet nem kellett várnom. Jött is teljes köznapi öltözetben, kezében hegedűtökkel. Aztán állá alá emelte hangszerét, csillogó szemmel rám nézett, és játszani kezdett. A vonó alól előbb lassú, majd gyorsabb, aztán visszafogottabb, magyaros hangzású dallamok szálltak fel. Jól ismertem őket a rádióból, így az első taktusok hallására érdeklődéssel kaptam fel a fejem. Észrevette rajtam, hogy muzsikája megérintett, s még lelkesebben, még több jó kedvvel játszott. Amikor befejezte, tréfásan meghajolt és bejelentette, hogy Brahms 2. magyar táncát adta elő. Attól kezdve, ha meghallom a zeneműnek akár egy részletét, elmaradhatatlanul a lemergi hegedűművészre gondolok.

Más alkalommal tört magyarsággal szólított meg egy katona, aki színes kábelvégeket kínált rám. – Tudsz gyűrűt kötni? – kérdezte, s egészen közel jött a drótkerítéshez. Csofalkozásomat azzal igyekezett oszlatni, hogy Kőrösmezőre való. Látta rajtam, hogy ismeretlen nekem a település neve, ezért hozzátette, hogy Rahó mellett található, és ott is élnek magyarok. Zelinszki Iván volt a neve, de hozzátette, hogy a családban Jenőnek

hívják. Vele, akárcsak a hegedűssel, többször találkoztam, és ha tehettem, nem mentem üres kézzel. Hadd részesüljenek ők is – gondoltam – a kertünkben nyár közepétől érő almából, körtéből, aztán pedig a sok szilvaféléből.

És összehozott egyszer a sors egy magas, erősen barna, sűrű szemöldökű, örökké égő szemű katonával. Izraïl a neve – mondta –, majd hozzátette, hogy zsidó. Láttam, hogy ez nem lepett meg különösebben, s néhány mondat után mindjárt a községben lakó zsidók felől érdeklődött. Azt hiszem, azonnal felfogtam, hogy otthon hagyott közössége helyett szeretne magához hasonlókat keresni, ezért készségesen elmondtam neki, hogy a laktanya bejáratához viszonylag közel, a főutcán találja a Salamon-házat, amelynek gazdája a bútorkészítő üzem igazgatója, s tőle pedig majd további tájékoztatást kaphat. Ettől egészen jó kedve lett, s már néhány nap múlva, egy kimenő alkalmával szerencsésen meg is találta az övéit.

Aztán diktatúra ment, demokrácia jött, a laktanya pedig minden különösebb érzélgés nélkül elengedte lakóit. A temető teljesen más természetű intézmény, rövid távra szerződő albérlőket nem, legfeljebb virággal érkező, a halállal megbékélő látogatókat hajlandó fogadni. A temető holtak csontjaiból és csontjaira épül, mert ilyen a természete, az itt lakók bérleménye tehát örök időkre szól. Hát – valahogy így, ebben az összetettségben jelenti nekem a sírkert egyszerre a múltat és a jelent is. Ha a múlt faggatására szottyán kedvem, itt féligyekezettel is előre haladok. Nemcsak a környezet, az épületek és a tárgyak által. Olyan, hozzám hasonló korú emberek jönnek velem szemközt, akiket fél évszázada nem láttam. Nem lehet semmi gond, amíg a megöregedett arcok, a megváltozott testek gazdái kölcsönösen egymásra ismernek. Am ha a találkozáskor a felek egyike, hogy az archoz tartozó nevet előhívja, elméjét gyötörni kényszerül, az már mindkét fél számára kínos lehet.

A jó a tavaszi szél nemcsak vizet tud árasztani, de szemlátomást szárítja a sarat is. Egyelőre még lágy a kevésbé járt földutak felszíne, a lépés még nyomot hagy a fekete földdel keveredő agyagban, de nem kívánt nehezék már alig tapad a lábbelihez. Ezt már a mezítlábas gyerekek is élvezik, mert jó a szikkadó, egyre melegebb nyomdékban lépegetni, jó szórakozás gyúrni a nyers agyagot. A fiúk kisebb kupacokban guggolva markolásszák és formálják homorú lapótyává az agyaggombócokat, aztán beleköpnek, és „Hú-bele-Balázs!” kiáltással földhöz csapják. Az alászorult levegő tompa pukkanással szakítja át az agyaglepényt, s ez akkora öröm, hogy az unalomig ismételni kell. Mások jókora mogyoróveszszőt vágnak, a végére tyúktojásnyi agyagdarabot gyúrnak, magasra emelve meglóbálják, majd jót suhintanak vele a levegőbe. A botvégről lerepülő agyagtozás bűgő hanggal száll oly gyorsan és oly messze, hogy odáig kővel sem lehet elhajítani. Ha házfalat, sürgönyfát vagy deszkakerítést talál, szétlapulva ott marad a becsapódás helyén.

Az asszonyok előszedik a meszesvödröt és a meszelőt, fehérre varázsolják a füsttől szürke konyhát, felfrissítik a ház elejét, aztán agyagot áztatnak, lóganéjt szedegetnek, ahol szükséges, megtapasztják a konyha földjét, majd miután meg-

szikkadt, hígra áztatott lóganéjos agyaggal simára mázolja az egészet. Ha megszárad rendesen, olyan lesz az, mint a zománc. Az ilyet élvezet söpörni. Igaz, a lóganéj émelyítő szaga legalább egy hétig terjeng még a házban, de aztán kiszárad, és lassan elfelejtjük. A mi házunkban nem volt szokásban a meszelés. Nálunk, ha már egyszer tanult festő is volt a családban, Pista bátyám végezte el a két lakóhelyiség festését, ha eljött az ideje. A hengert, mielőtt a falra vitte volna, mindig megjáratta a középre húzott kredenc hátlapján, hogy Nagymama jóváhagyhassa. A házföld tapasztása és mázolása viszont, mert Nagymamának már nehezebbre esett a négykézláb végzett munka, az anyukám dolga volt, ennél fogva a friss lótrágya begyűjtése az én feladatom lett. Eleinte még óvakodva, fejemet is elfordítva nyújtottam kezem a melegen elpotyogtatott lócitromok felé, de épp elegendő hallottam a ló tisztaságáról ahhoz, hogy könnyen legyűrjem azt a kis velem született undort. De hát mi ez Jézus szenvedéséhez képest, akinek fájdalmaira a harangok is elnémultak?

Híre kel hamarosan, hogy Jakabék kis kecskét vágnak az ünnepre. Megtöltik, ahogy dukál, majd kemencében sütik ki, mert ők így szeretik, így szokták. Előbb azonban Rozmán Palit, a csordapásztort kell megfogadni, aki egy kis kecsketejért, szalonnáért gondolkodás nélkül elvállalja a hóhérmunkát. Véletlenül ismét ott kíváncsiskodom Jankóék háza előtt, amikor Pali két csizmás lába közé szorítja a szegény kis állatot. Száját erős kezével összefogja, hogy ne hallja keserves sírását, fejét felhúzza a térde fölé, hogy a nyak jó feszes legyen, aztán a csizmaszárból előkapott kést, mintha csak hegedűvonó lenne, járni kezdi. Az életlen szerszám nehezen vágja át a finom szőrrel borított nyakbőrt, de az acél kitartó, az ember kegyetlen, s végül úgyis kibuggyan, majd sugárban spriccel szét a kiskecske vére. Mire észbe kapnék, hogy elforduljak, már késő. Szemem elsötétül, lábaimból az erő elinal, összecsuclok. Hogy hazavitte, vagy értem jött valaki, nem tudom, de ismét a Nagyapa sezlónján ébredek.

Nálunk csak töltött tyúk készül húsvétra, nekünk az is elegendő, de férfisegítség nélkül ez sem megy. Miután nagyanyám behozta a megkopasztott, kíméletesen kibelezett tyúkot, nagyapámat szólítja: – Na, öregem, jöhetsz azzal a szerszámmal. Jön is az engedelmesen, pipájából kiszedi a szárat, egyszer-kétszer átfújja, s átadja nagyanyámnak, aki egyik végét a nyakbőr alá helyezi, majd cérnával körbetekeri, hogy megszoruljon rajta. Most Nagyapa következik, hisz az ő szerszáma, neki illik a szájába venni. Fújja is az, amennyire teheti, nem erőlteti meg túlzottan öreg tüdejét, Nagymama meg tartja a tyúkot és igazgatja a bőrt felszaggató levegő útját. Fel is válik az szépen, a mellrészen és a szárnyak tövéénél, ameddig csak lehet, de van a tyúknak egy másik vége is, úgyhogy most ott is munkába állhat a pipaszár. A töltelék anyám készíti hozzá, a többi már az ő dolga, Nagymama pedig egy közepes dagasztóteknőbe a kalácsnak szitálja a lisztet. De ebben a pillanatban nyílik az ajtó. – Aggyon isten! – hallom Boriska néni ismerős hangját. Nagyapám helytel kinnál sógorasszonyát, de minden szék el van foglalva valamivel, így a félig vetett ágyszélre ülteti.

– Na, hallották, mi történt? – tér mindjárt a tárgyra a szomszédasszony.

- Ugyan, mi? - veti fel a fejét Nagymama.

- Hát, asszongyák, a hídnál leszakadt valami nagy vas, oszt' az Endre sógorára, Pósára ráesett, oszt' összetörte a két lábát meg a csipejít. Mán el is vitték, de nem Szőlősre, hanem Beregszászba, úgy mondták, Linner doktorhoz, mer' annak, asszongyák, senki sincs elibe.

- Jaj, Istenem, Istenem, hát sose hallani jót - fogadja sajnálkozva a rossz hírt Nagymama. - Hogy örültek, amikor felvették a hidépítéshez, oszt' ehin van ni. Várhatják most már, míg rendbe jönnek a csontjai, ugyi, ú se fiatal már. Osztán meg ott van családja is, azokkal mi lesz?

- Ott az unokaöcsém, Endre - szólal meg Nagyapa. - Egy házba laknak, vagy nem? Az majd gondoskodik felőlük.

Ezzel csend lett, de ki ne tudná, hogy Boriska néni úgysem bírja sokáig szó nélkül? Fél szemem azért rajta tartom, s ha szükséges, akkor kitalálok valamit. Most éppen, magam elé bámulva fütyörészni kezdtem. Na, ha eddig azon gondolkozott, hogy mivel köthetne belém, most magamtól adtam neki ötletet, s ha már így esett, rám szólt:

- Hagyd abba azonnal a fütyölést, hát nem látod, hogy a kotló az asztal alatt ül? Hát azt akarod, hogy a kiscsirke belefúljon a tojásba? Hanem itt van mingyár' a húsvét, inkább azt mondd meg, hogy tanultál már valami szép verset?

Azt tudom, hogy a húsvét és a vers együtt járnak, mondtam én már tavaly is verset, ezért aztán bólintok a fejemmel, és utána mindjárt elfordulok, nehogy eszébe jusson elmondani velem. Meg aztán... Mit jelent az, hogy „Én kis múzsa, gyenge rózsá”. Ennek sehogy sem tudok értelmet adni, de hát mit csináljak, ha egyszer anyu sem magyarázta el, amikor tanította velem? De szerencsére most megszólal helyettem Nagyapa.

- Régebben a nagyobb legények, mikor már megittak egy kis bort, előszedtek valami csúnya verset, oszt' azzal locsolkodtak. „Rövid a gubám, fázik a pucám, adjatok hímet, hadd menjek tovább.” Mer, ugyi, siettek, minden jányos házba el akartak érní. Máma már nem sietnek. Amék meg már udvarol is, marad még jó ideig, ha a jány is úgy akarja. Máma már így megyen - zárta le röviden a témát Nagyapa, s felállt a kisszékről, indult az istálló felé. Felpattantam erre én is, hogy mellette legyen inkább, mint a házban, ahol úgysem történik semmi érdekes.

Az istállóajtó ilyenkor már nyitva áll. Meleg is van, meg aztán hadd járjanak a fecskék kedvükre, ha már egyszer rendbe hozták a régi fészket. Nagyapa a tehén körül foglalja el magát, én meg más elfoglaltság híján a diófán ülő vadgalambot hallgatom. „Cu-kurr-tu, cu-kurr-tu” - próbálgatom magam is a gerlehangot, amikor Nagyapa fejemre teszi kezét, s hozzám hajolva halkán megszólal:

- Lehet, fiam, hogy neked azt fújja, mer tán most is a cukorkán jár az eszed, de megmondjam, hogy mit mond igazából? Azt, panaszolja, hogy „Meg-öl-ték, meg-öl-ték.”

- Kit öltek meg? - kérdem riadt tekintettel, mert én a felnőtteknek szinte minden szavát komolyan veszem.

- Hát te nem tudod? Krisztus urunkat ölték meg nagypénteken. Ma pont nagypéntek van, azért kiabál a gerlice.

Kissé elgondolkodom, vagyis azon igyekszem inkább, hogy a frissen tanult madárbeszédet a gerlice szájába adjam, az ő hangjával egyeztessem. „Cu-kurr-tu, meg-öl-ték, cu-kurr-tu, meg-öl-ték!” Nagyapa bólogat, majd azt kérdezi:

- A kisbornyúra nem is vagy kíváncsi? Már elmúlt kéthetes.

Hát persze, a kisborjú. Már hogyan nézném meg? Csak az nem tetszik nekem az egészben, hogy amikor még csak vártuk, a születéséről Nagyapa össze-vissza beszélt. Előbb azt mondta, hogy a tehén köhögni kezd, és akkor kijön a száján. Láthatta rajtam, hogy ezt képtelenségnek tartom, ezért módosított a történeten, de az meg végképp elképzelhetetlen, hogy a tehén csak úgy kikakálja az utódját. De lehet, hogy ebben mégis van valami? Aztán úgy alakult, hogy végignézhettem az ellést az elejétől a végéig, és senki sem mondta, hogy ne lábatlankodjak ott. Nagyokat nyögött, erőlködött a Mancsi, Nagyapa meg, mintha el akarnák vinni tőle, húzta belőle két kézzel a borjút. Nem is tudom, hogy tudta megfogni, mikor csupa nyálka volt, és vér. Nem erre számítottam, s hogy élvezetet nem találtam benne, az semmi ahhoz képest, amennyire környékezett a hányás. De az anyja nem undorodott, hanem tisztára nyalta kis borzderes üszőborját. Ettől kezdve már az én szememben is szép lett, mindjárt talpra állt, és nekem kedvem támadt megsimogatni. Megsimogatom most is, Nagyapa azt mondja, Tündér lesz a neve, de hát ez egy olyan életrevaló kis tündér, hogy mindjárt bekapja a kezemet.

No, ha egyszer olyan életrevaló, hadd érezze meg egy kicsit a szabadságot, hadd ismerkedjen a világgal, hadd járjon egyet ebben a szép időben az udvaron. Ezt gondolhatta Nagyapa, amikor eloldotta a kisborjú kötelét. Az a kis buta nem szívesen mozdult az anyja mellől, finoman a fenekére kellett paskolni, hogy méltóztassék kitenni lábait az ólból. De talán neki van igaza, hadd mozogjon egyet a Mancsi is. Ő aztán egy csöppet sem kérte magát. Amint lekerült nyakáról a lánc, máris fordult magától, s egy rövid köszönetfélét bődülve ballagott a borja után. A kis Tündér épp a tyúkok között híreskedett, amikor anyja átlépte az istálló küszöbét, s látására vidám táncba kezdett. Térdeit megroggyantotta, hátsóját felemelte, pattogott jobbra is, balra is, aztán csak előre a lépcső előtt heverésző Princ kutya felé. Odaérve megállt előtte, majd fejét leszegve döfködte előtte a levegőt, talán ezzel jelezve, hogy vele szemben mindenképpen jogot tart az elsőbbségre.

Borja jókedvét látva a tehén is gondolhatott egy bolondosat, mert egyszerű kétszer körbekocogta az udvart, majd cikázott egyet, aztán csak felhányta a farát és olyan táncba kezdett, hogy a tyúkok ész nélkül menekültek előle. Nagyapa már engem féltett, ezért betolt a fás szénbe, hogy bajom ne essék, de arra talán nem gondolt, hogy féktelen kedvű tehénnel is történhet valami. És tessék! Rádobbantott az eperfa alatti meszesgödör ócska deszkafedelére, az meg nagy recsegéssel beszakadt alatta, s a szegény Mancinak már csak a feje látszott ki a gödörből. Két lábra állt azonnal a szerencsétlen, s míg mellső lábaival a gödör

peremét fogta, a hátsókkal rugaszkodni próbált, de hiába, mert minduntalan visszaesett. A nagy zajra kiszaladtak az asszonyok, Nagymama a fejét fogta, Nagyapa meg... Hiába próbált segítségére lenni a vézna kis öreg, kedves jószág egyre erőtlenebbül kapálta a gödör peremét, végül teljesen belerogyott, és csak a hab jött a száján. Átsietett a hírre Balla Zsiga és Fábián Endre is, de talpra állítani már nem tudták. Nézték egy darabig, hogy mit tehetnének, majd Endre megszólalt, de inkább némult volna meg abban a percben, mert ami kijött a száján, az egy hatalmas kés volt a nagyapám mellébe. – Én azt mondom magának, tata, hogy ez a tehen megszakadt, ezt már vihetik a vágóhídra. Nagyapa felnyögött, eltámolygott a szemben álló kerítéságasig, ráborult, mintha csak az anyja vállára, és egész testében rázkódni kezdett. Sírni nem hallottam, mert szinte ezzel egy időben megszólalt a suszteráj munka végét jelző kürtje.

Befutott hát nemsokára apám, aztán úgy szürkület tájt a nagy stráfszekér is két idegennel. Azt még jól hallottam, hogy élve nem tudnák se feltenni, se szállítani, ezért helyben kell végezni vele, de ezt már nem kellett végignézniem. A leszálló sötét ellen villanyt kapcsoltunk, de a konyha elcsendesedett, s a korábbi meghitt hangulatot már a vágódeszkán illatozó kalács sem tudta visszahozni.

Az este korán ágyba kerültem, de az álomnak az én ügyemnél sokkalta sürgősebb dolga akadhatott. Képzelvegtem kedvemre, és felidézhettem újra a napi eseményeket, ott kavargott körülöttem az egész világ. Mindebből, azt hiszem mégis, a vadgalamb nagypénteki szava volt az, amely meghatározta az egész napot, és addig bűgött a fülemben, míg végül jótékony álomba zsongatott.

Vasárnap van, verőfényes tavaszi reggel, talpon a család. Nagyapám derékig vetkezve a gangra kitett lavór fölé hajlik, locsolja, szappanozza és mosogatja véznára aszott testét. Nagymama az udvaron álló növendék diófa alatt egy megkötözött lábú kacsával bajlódik. Az állatot térde közé fogja, befogott csőrét, fejét már ismerős mozdulattal előre hajtva a mellére szorítja, tarkója tájékán tépni kezdi a tollat, majd kést helyez a lecsupasztított nyakra, és elszántan vágja, nyiszálja, a kés alól előbuggyanó vérét egy tányérba eresztí. A csordogáló vér sötét és titokzatos, akár az éjféli, csak a fehér tányérban elterülve jön meg a valódi színe. Anyám észreveszi, hogy a látványba belesápadok, ezért kézen ragad, és bevonszol a házba. De nagyanyám utána szól: – Jányom, ha felforrt a víz a fűtőn, szaladj már ki vele, ne botorkáljak annyit ezzel a fájós derekammal! Anyám egy konyharuhával megfogja a fazekat, és viszi a kopasztó vizet, de korai lenne még azt a vájlingba tölteni. A kivérzett baromfi hasán, mellén, szárnyai alatt a dús pihetoll, akár a hó, bizony, kár lenne veszni hagyni. Hozza is valaki az összehúzott szájú tollas tarisznyát, és a finom párnatötléléknek való hamarosan abba kerül. Most már jöhet a forró fürdő! A vájlingból a leforrázott toll nehéz, undorító gőze száll fel. Nagymama lábánál fogva megforgatja, majd néhány percig áztatja a forró vízben a tetemet, közben hideg vizet tölt a tányérban

már alvadó vére, a kés hegyével keresztet vág bele, s bár tudja, hogy irtózom tőle, kezembe adja: vigyem be, tegyem az asztalra, kutya vagy macska hozzá ne férjen. Megfogom a tányér két szélét, s óvatosan egyensúlyozva elindulok a lépcső felé. A tányér tartalma meg-meglöttyen, de szerencsére csak a víztől lesznek nedvesek az ujjaim, alatta a vér már egybeállt. Beérek vele a konyhába, s ott, hál'istennek, anyám szabadít meg tőle.

Valamivel később a fűtőn kis vaslábasban kanálnyi zsír olvad, forrósodik, s néhány perc múltával a piruló hagyma illatára fut össze számban a nyál. S ez még csak a kezdet: kell abba egy kis só és paprika, kevés vízzel felöntve, hadd járja át, hadd párolja – ha majd belekerül – a kacsamáját és a feldarabolt zúzát. De tudja ezt az én nagyanyám magától is. Jön kis idő múlva, megforgatja, megízleli, s úgy találja, hogy a zúza félig már megpuhult. Leönti ekkor a vizet a nyers lepénnyé alvadtt vérről, kisebb adagokra vágja, és hozzáadja a lábasban tökéletesedő társaihoz. Ennek már igazán nem sok kell, lassan lehet készíteni az asztalt, jut körülötte egy szék mindenkinek. Nem nagy lakoma, nem tud vele jóllakni a család, de nem is ez most a szándék. Kenyérrel pótolva jó ízzel fogyasztjuk, és tudomásul vesszük, hogy szegény oktalan állat ennyit nyújthatott előlege értünk feláldozott testéből.

A reggeli után Nagyapa azzal méltatja a vasárnapot, hogy pipa helyett – Magyarországra szakadt fiai, Árpád és Kálmán jóvoltából – egy Csongor szivarra gyújt. De menyivel illatosabb, kékebb a füstje, mint annak a hitvány csibuknak! Komótosan ujjai közé fogja, elégedetten nézi, amint parázslik a vége, s ha bele-beleszippant, felemelt fejjel élvezi az enyhe bódulatot. Így ünneplőben ülve elidőzik még egy keveset az asztalnál, de megmozdul aztán, mert a toronyban a másodikat húzzák. Ő a ház egyetlen lakója, aki maghallja a harang hívó szavát. Nem jár templomba az én apám sem, egyelőre még nem, s ennek minden bizonnyal oka van.

A Vásártéren idősebb férfiak gyülekeznek. Van, aki a csendőrlaktanya felől érkezik, van, aki a zsidó temető irányából, de jönnek lassan a közeli házakból is. Közéjük tart kezében görbebottal az én nagyapám is.

– Adjon isten jó napot! – köszön a beszélgetőkre, és megemeli fején a kalapot.

– Fogadja meg az Isten! – válaszol az öreg Gacsályi valamennyiük nevében. Valaki cigarettára gyújt, s miután az elhasznált gyufaszálat a skatulya feneke alá igazítja, a bezárt gyufásdoboz ábráját a többi elé tartja.

– Ehin van, ni. Még itt is azt írja, hogy má' negyven éve itt vagynak.

Az emberek a gyufásdoboz címkéjére figyelnek. Azon egy stilizált hadihajó sötét árnyképe látható, amelynek erősen hangsúlyozott reflektorfényében rohamra indul a felajzott tömeg. De nem is annyira ez a fontos, hanem a két kiemelt évszám: 1917 – 1957.

– Nekem osztán ne beszéljen ilyen marhaságot – szól felindultan a vén Gál Józsi. – Hát tud maga számolni? Miótától vagyunk mi oroszok? Ami oda van írva, az nem miránk tartozik, hanem a Szovjetországra. Ott, igen, negyven éve, hogy hatalomhoz kerültek, de nekünk még csak tizenkét éve ülnek a nyakunkon.

- Maga erre azt mondja, hogy csak? - hördül fel hirtelen az öreg Gacsályi.
- Ezek tizenkét év alatt felforgatták a fél világot, elvették mindenünket! De nemcsak bennünket. Ezek Amerikát is az orránál fogva vezetik, mer' ezek olyan okosok!

- Méghogy okosok - veszi vissza a vén Gál a szót. - Na, maga nekem ilyet má' ne állítson! Vótam én Oroszba, sajnos, de én okos orrosszal éppúgy nem tanálkoztam, mint ahogy ződ lúval se! Egy pár száz lelkes faluba' építettünk egy hatalmas tehenistállót, az egész nyarat ott tóttottuk. Ott annyi liba vót, hogy fehérlett tüllük az egész határ, a talut meg a pihét csakúgy hordta a szél, de nem vót annyi eszük, hogy összeszedjék, ellenben a tyúknak leszedték a tollát, azt tömték a párnába. De méghogy a tyúknak! A kokast is megtépték, szinte rossz vót ránézni, olyan undorító vót azzal a két hosszú lábával. Hát a szerencsétlennek kukorékolni nem vót kedve, nemhogy petélni! Hát lehet ezektől jót várni? Máris több kárt csináltak, mint valamikor a tatárok, és csak a Jóisten tudná megmondani, hogy mi minden vár még ránk!

- Igazad van, Sándor - kapcsolódik be a vitába az én nagyapám. - Azt valóba' csak az Isten tudja, hogy minek kütte a nyakunkra, és meddig tartsa még itt úköt. Hanem, ahogy a tatár meg a török se maradt itt örökre, ezek is majd csak elmennek eccer. De annyit azér' már most megmondhatok, hogy nem mink fogjuk úköt kiföstölni. Arra mink már nem vagyunk képesek. Egyedül csak az égbenlakó jó Atyánk igazíthassa úgy a világot, hogy mink ezet megmérjük.

Nagyapám szavaira a férfiak szapora bólogatásba fogtak, s a toronyban pont ekkor szólalt meg a harmadik. Ez pedig - ki merné kétségbe vonni? - egyértelműen a Jóisten bölintása volt.

A Nagymama vasárnapi ebédjei máig emlékezetesek, de nem a bőségük és nem is a különlegességük miatt. Annyi sohasem jutott, hogy mindenki degeszre egye magát, azonban a hétköznapok savanykás ízű korpaciberéi és tejes meg lekváros puliszkái után minden vasárnapi ebéd fejedelminek számított. Hanem a leves után főtt húsként fogyasztott baromfiapróléknak mégiscsak volt egy aprócska hibája, mégpedig ugyanaz, mint a hagymás-paprikás vér- és zúzapörköltnek, hogy a család részére igencsak kevés volt. De ezen a gondon egy rátermett háziasszony könnyen segített. Az én nagyanyám például a különféle mártásokkal, s azokat olyan szeretettel készítette és tette az asztalra, hogy még annak sem volt szíve visszautasítani, aki egyébként nem kedvelte a habart mesterségeket. A szárnyasokhoz ribizli-, meggy- vagy almamártás dukált, s ha nagy ritkán főtt disznó- vagy borjúhús került a tányérra, azokhoz vöröshagyma-, fokhagyma- vagy tormamártás kíváncozott. Úgy bizony! Fél merőkanálnyi mártással mindjárt másképp festett a dolog! A csontokról leforgatott hús darabkáit bele lehetett mártogatni, s ez által az a kevéske falat egy sajátos kísérő ízt kapott. S amire ezzel az aprólékos munkával végzett az asztalnál ülő legkisebb ember, szinte már el is szállt az éhsége, a kacsza aranybarnára sült darabjaival meg hadd foglalkozzanak azok, akik igazán szeretik.

A Nagymama heti kimenője mindössze néhány óra volt, azt is a vasárnap délutánból kellett kiszakítania. Más öregasszonyokkal ellentétben nem a sort járta, s nem is a temetőbe tartott, mint oly sokan, hanem öreg édesapját és beteg testvérét, a legénykorában has- és fejtífusztól megrokkant Gézát látogatta. Ha épp olyan kedve volt, csak szólnia kellett, s én mentem vele szívesen. Ebéd után már rendszerint készülődött. Ha akadt a tál alján némi maradék – töltött káposzta, esetleg néhány fasírt –, örömmel vitt kóstolót az öregnek, bár az mindig őszinte szerénységgel hártgatta:

– Sose fáraggy, jányom, ellátom én magunkat. Igaz, tőtött káposztát nem szoktam főzni, de egy kis rántott paszulyt, pergelt tésztát akármikor megcsinállok. Most meg éppen tört paszuly van hagymás zsírral, de nem olyan lett, ahogy én szeretem, mer’ hiába mondtam a menyemnek, a Béla feleséginek, hogy nekem fejr paszulyt hozzon, mer’ abbul az igazi. Hát aszised, azt hozott? Vót ebbe’ mindenféle – tarka, fejr, fekete, tavalyi meg még tavalyelőtti is. Az egyik má’ szétfőtt, de a másik még kemény. Nem is csuda, hogy ez a fiú is csak nyámogott, nem akart belőle rendesen enni. Áááá – legyintett kiábrándultan, s tudni való volt, hogy e beszédes mozdulattal menyét minősíti.

Dédnagyapám, vagy ahogyan én neveztem, a nagyon öreg Nagyapa házát Újlak egyik lapályos részén, a Tisza-töltéssel párhuzamosan kanyarodó Hajós utcában kellett keresni. Csak át kellett vágnunk a templom mellett a főúton, s egy rámpaszerű ereszkedőn már el is jutottunk a nagy laposba. Az utca eleje félsoros volt, mert csak egyfelé lehetett terjeszkedni. Mindössze egy szekérútra tellett a házsor és a töltés között, s csak jóval beljebb egészült ki rendes kétsoros utcává, ahol a telkek elkanyarodtak a falu irányába, így aztán lett a házakhoz udvar, meg egy kis zöldségnek való föld is. S nemcsak gondolom, tudom, mert utánajártam, hogy itt volt a valaha népes Harsányi család ősi telke, itt született az én Margit nagyanyám és nyolc testvére. Jártam én már ott Nagymama nélkül többször is. A jó múltkorában például, amikor Sanyikával kimerészkedtünk a csinált útra, a nagyon öreg nagyapa kosárral a karján éppen hazafelé dőcögött. Hozzá szegődtünk máris, átvettük tőle a kosarat, és hazáig kísértük. A kisajtóban aztán megállt, s azon kezdte törni a fejét, hogy mivel jutalmazhatna bennünket. Elő is szedett lajbija zsebéből egy gyűrött rubeles bankót, s azt Sanyikának adta. Aztán nézett rám tanácstalanul egy kevés ideig.

– Hát neked mit adjak? – kérdezte inkább magától, mint tőlem, majd valamelyik zsebéből elővett egy diót, s azt nyújtotta át szinte már ünnepélyes mozdulattal.

Máskor meg, amikor idegesítette a gyerekzsivaj, a görbebotot emelte rám, hogy takarodjak az udvaráról. El is indultam lefelé görbülő szájjal a kapu felé, de valamelyik másod- vagy harmad-unokatestvérem rászólt:

– Tata, hát az is az unokája! Nem ismeri?

– Igen? – kérdezte megenyhülten – Hát te kié vagy?

– A Fábján Lacié – feleltem szipogva, mire ölelését jelezve széttárta a karját, és visszahívott a többiekhez.

Az utcában néhány házzal beljebb Buda Gyuláné lakott, vagyis Ilon, a Nagymama középső nővére, az utca végén pedig, ahol vissza lehet térni a csinált útra, Róza, az idősebb testvér, férje után Szilágyi Antiné. De megtelepedett itt egy-két nagyon szegény cigány család is. Nyáron vályogot vetettek, tavasztól ősziig a Tisza füzeséből és vízből éltek. Kosarat kötöttek, horgásztak, portékáikat igyekeztek eladni vagy élelemre cserélni. Tanúja voltam egyszer, de talán kétszer is, hogy más utcabeli gyerekek otthoni környezetük biztonságából csúfolkodva kiabáltak utánuk: „Cigányok vagytok, part alatt laktok, kutyát-macskát összeszedtek, azzal takaróztok!” Őszintén sajnáltam a tarka szoknyás Gobány Terkát és lányait, hisz senkinek sem ártottak, meg aztán már akkor sem kedveltem az ilyen bugyuta versikéket. Hát hogy lehet kutyával és macskával takarózni? Azt viszont megértettem belőle, hogy dédnagyapám utcáját pont ezért, s talán joggal nevezik némelyek Cigány utcának. Meg aztán éltek itt bőséggel olyanok is, akik fél vagy negyedrészt ugyancsak ehhez a népcsoporthoz kötődtek, de származásukat már nem szívesen vállalták. Ők az elmarasztaló jelzöt hagyva egyszerűen csak Uccának mondták lakhelyüket. – Ez is az Uccából való – mutattak olykor valakire. – Az Uccába be ne tedd a lábod! – hangzott fel néha a fenyegetés.

Volt azonban ennek az utcának valamije, amivel a község egyetlen más közterülete sem bírt. Ez által az utca kitüntetett figyelmet kapott, és felnőtt lakóinak jelentős része e valami által fontos, bizalmi státusba került. Bármily prózai, ez a többlet a Tisza-töltés túloldalán húzódó államhatár volt, amelyet megközelíteni sem volt tanácsos senki emberfiának. Azt beszélték, a sűrűn húzott szögesdrót kerítés és a szántás között hajszálvékony vezetékek feszülnek a fűben, s ha abba valami álnok határsértő belegabalyodna, jelzőrakéták röppennének a magasba, de könnyen lehet, hogy az a drót esetleg egy akna gyújtószerkezetét hozná működésbe. E szóbeszéd nyomatékául a töltés tetején naponta lóháton vagy gyalogosan, fegyveres határőrök vonultak végig. Elsősorban a szántás sértetlenségét ellenőrizték, s mellette a járókelőket mustráltgatták. A kapuban ülők vagy az ablakban könyöklők számára olyan lehetett mindez, mintha csak egy mozivásznon követnék az örökkön éber zöldsapkások mozgását.

Hogy történt-e akkoriban ezen a szakaszon jelentősebb határsértés, azt nem jegyzi az emlékezet, de a felelőtlen szóbeszédben – piacon, szomszédoláskor, talán a moziban gyakran vetített szovjet kémfilmek hatására – állandó téma volt a szpionok üldözése és sikeres elfogása. Most például az a nagy újság, hogy a Buda Gyula szőlőlugasán fennakadt egy amerikai ejtőernyős, akit a derék szovjet állampolgár fiai segítségével elfogott, megkötözött, és erről azonnal értesítette a zasztavát.¹ A mi házunkban csak nevettek ezen, hiszen Budáné hetente legalább kétszer fordul meg nálunk, s ha való lenne a hőstörténet, már csak elkottyantott volna belőle valamit!

1 zasztava – határórség (orosz)

Az viszont tiszta, szent igaz, hogy az utca felnőtt lakosait évente egy-két alkalommal egybeterelték egy kis ideológiai tréningre. Határőrök, államvédelmis tisztek és propagandisták tartottak tájékoztatót a bonyolódó nemzetközi helyzetről, figyelmeztettek a fokozott éberségre, gyanús külsejű idegenek ólálkodása esetén pedig a jelentés kötelezettségére. A megszólítottak többsége nyitott volt erre a feladatra, gondolkodás nélkül mondott igent, mert szentül hitték, hogy a szovjet társadalomnak, a felszabadítóknak köszönhetnek mindent. Ez a néphatalom adott nekik munkát, ez tette őket egyenlővé, ez emelte ki őket az előző rendszerek szociális mélységéből. Ennélfogva sommásan ugyan, de a kivételnek mindenkor kijáró tisztelettel mondom, hogy ezeknek az embereknek, bár magyarul beszéltek, gyerekeiket magyar iskolába járátták, egyáltalán nem volt magyar nemzettudatuk. De ha jobban megvizsgáljuk, nem volt nekik más sem. Ugyanakkor látványosan ragadt rájuk az orosz beszéd, bolondította őket a szovjet esztrád zene, eljártak a katonák szombati táncestjeire, s szentül hitték, hogy ezzel máris jogosultak a társadalmi rendszer támogatására. Egy szóval: épp elegendő hatalmat éreztek maguk mögött ahhoz, hogy felnyíljon rendesen a csipájuk. Fel is nyílt, abban nem lehetett hiba. Ha valaki más – bármi oknál fogva – magyarságára hivatkozott vagy kisebb konfliktusba kerülve meggondolatlanul lecigányozott közülük valakit, öntudattal szembefordultak vele, s úgy szögezték neki a kérdést: Mi az, te tán nagymagyar vagy?! S ott volt ebben a gúnyosan feltett kérdésben a ki nem mondott, de a hangsúly és a tekintet által egyértelművé tett figyelmeztetés: Vigyázz, a magyarságodra könnyen ráfizethetsz! A törvény most minket pártol!

Eljön hamarosan az idő, s én is megtanulom – ha lehet, egy életre –, hogy e társadalmi rétegnek a rend által eltűrt önkénye a kamaszok világában is pont így működik. Megsérteni, okkal vagy ok nélkül meglegyinteni senkit sem lehet, mert ezek már nem nézik el, ha közülük bárkit bántalom ér. Akár a legkisebb sérelmet a nyílt utcán, fényes nappal is megtorolják, harsányan csattannak a pofonok, s akik osztogatják, nagyon elégedettek magukkal, még inkább kivételes helyzetükkel. Egyenesen büszkék rá, hogy sok mindent következmények nélkül megtehetnek. De miért is ne, ha egyszer a bíró, jobban mondva a tanácselnök is közülük való?

Kedves Barátunk!

**Kérjük támogassa folyóiratunk megjelenését
személyi jövedelemadója 1 százalékával!**

**Nemzeti Kultúráért és Irodalomért Alapítvány
18223086-2-42**